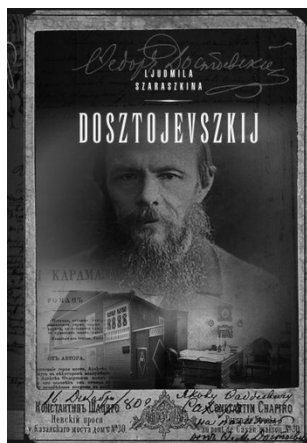

KRISTÓ SÁNDOR

Az új Dosztojevszkij-életrajz – magyarul

LJUDMILA SZARASZKINA: DOSZTOJEVSZKIJ

Kairosz Kiadó
Budapest, 2016
736 oldal, 5800 Ft

Fjodor Dosztojevszkij magyar olvasói különleges könyvet vehetnek kezükbe: magyarul is megjelent az orosz író legújabb, eddig legteljesebb életrajza. A vaskos kötet szerzője Ljudmila Szaraszkina, az ismert és elismert Dosztojevszkij-kutató már ezt megelőzően is publikált egy monográfiát az író életéről (*Fjodor Dosztojevszkij: Odolenyije gyemonov*, 1996), sőt „örök barátnője”, Apollonarija Szuszlova életéről is (*Vozljublennaja Dosztojevszkovo*, 1994). Jelen kötetben tehát hosszú évek kutatómunkája összegződik; a szerző nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy az eddig megírt tudományos művek, ismert, nyilvánosságra hozott anyagok, dokumentumok felhasználásával minél részletesebben mutassa be Dosztojevszkij eseménydús életét, az életrajz eddig ismeretlen, homályos vagy éppen kényes részleteinek nyomába eredjen.

Ljudmila Szaraszkina munkája Oroszországban a nagy múltra visszatekintő, és itthon sem ismeretlen *Híres emberek élete* (Zsizny zamecsatyelnih ljugvej) című sorozatban jelent meg. Egyébként ebben a sorozatban már két Dosztojevszkij-monográfia is napvilágot látott (L. P. Grosszman, 1962.; Ju. I. Szeleznov, 1981.). Magyar nyelven korábban is jelentek már meg az író életét, életművét feldolgozó monográfiák, melyek egyes életrajzi vonatkozásai mára már pontatlannak, hiányosnak, elavultnak mondhatók, tehát nem túlzás azt állítani, hogy Ljudmila Szaraszkina könyve határozottan érezhető hiányt pótol a magyar nyelvű Dosztojevszkij-irodalomban.

A könyv szerzője tudományos igénnyel és objektivitással dolgozza fel az újabb kutatások eredményeit, a problémás kérdéseket részletekbe menően tárgyalja. Ez az alaposág tűnik ki már az előszóból is, ahol a szerző áttekinti az író életéről született fontosabb munkákat, és ezek kapcsán érinti az életrajzírás problémás kérdéseit. Ugyanakkor a szerző kitér az életmű és az életrajzírás viszonyával kapcsolatos vitatott

megközelítésmódra is: Dosztojevszkij korábbi életrajzíróinak jelentős része ugyanis megfelelő információ hiányában, nemritkán az író egyes műveiből levont következtetések alapján egészítette ki az életrajz hiátusait, ami nagymértékben torzította az utókor íróról alkotott képét: „...kevesen tudták távol tartani magukat a kísértéstől, hogy az író életében felkutatassák azokat a csontvázakat, amelyek a hősei szekrényeiben rejtőznek (14. oldal).”

Ilyen „csontvázak” tekinthető például *A Karamazov testvérek* című regényben az apa figurája, illetve az apagyilkosság témája. Elterjedt nézet, hogy Fjodor Karamazov alakjában az író részben saját apját ábrázolta. A korábbi életrajzok, monográfiák Dosztojevszkij (és bátyja) apjával való viszonyát rendre sötét színekkel festik meg. Az apát általában a családja felett zsarnokoskodó, hirtelen haragú, fősvény emberként jellemzik, aki ráadásul alkoholista. Halálának körülményeit is zsarnoki jellemével, lobbanékonyásával hozzák kapcsolatba, és az esetet úgy állítják be, mintha a despota apát fellázadt parasztjai ölték volna meg.

Sigmund Freud 1928-as, *Dosztojevszkij és az apagyilkosság* című tanulmányában, melyet Dosztojevszkij összes művei német kiadásához, *A Karamazov testvérek* előzményeinek anyagát tartalmazó kötetéhez írt előszó gyanánt, Dosztojevszkij személyiségét főként a mű(vek), illetve az akkor rendelkezésre álló életrajzok, visszaemlékezések alapján jellemzi. Freud gondolatmenetének egyik fontos alapköve tehát az író „gonosz”, „igen kemény apjától” való függése, illetve az apa „szörnyű halálának” tényként kezelt momentuma. A pszichoanalízis atyja végeredményben ebből eredezteti Dosztojevszkij „mazochista életvitelét”, epileptikus rohamait, de játékszenvedélyének tulajdonképpeni okát is ebben látja.

Szaranszkina munkájában az apa alakja, jelleme jóval árnyaltabb módon jelenik meg a korábbi életrajzokhoz képest. Az életrajzíró részletesen tárgyalja az idősebb Dosztojevszkij-fivérek, Mihail és Fjodor apjukkal való kapcsolatát, melynek bemutatását részben levelezésükre, illetve fiatalabb testvérük, Andrej visszaemlékezéseire alapozza, következtetéseit pedig imponáló módon alá is támasztja. Ennek köszönhetően a könyvben leírtakból már korántsem egy zsarnok apa képe bontakozik ki.

Az apa a két idősebb fiút egy jó nevű, drága magáninternátusban taníttatta, mivel tisztában volt a korabeli moszkvai gimnáziumok rendjével, amelyekben mindennapos dolognak számított a testi fenyítés. Majd az anya halála után, kapcsolatait felhasználva, az irodalom iránt élénken érdeklődő fiait a szentpétervári Hadmérnöki Intézetbe küldte tanulni. E döntése nem feltétlenül értelmezhető zsarnoki természetének megnyilvánulásaként, hanem sokkal inkább arról tanúskodik, hogy a korábban (már a 1812-es napóleoni hadjárat idején is) katonarvosként dolgozó apa a fiai jövőjét a katonai pályán látta biztosítottnak. Ebben az intézményben nem mellesleg több humán tantárgyat hallgathatott az ifjú Dosztojevszkij, mint más hasonló katonai intézetben. Az apa utoljára akkor találkozott fiaival, mikor tanulmányaik megkezdése előtt elkísérte őket Pétervárra, ezután kapcsolatuk csupán levelezésükre korlátozódott.

Mihail Andrejevics és fiai a könyvben idézett leveleiből a baráti hangnem, a kölcsönös tisztelet tűnik ki. A felesége halála, és az azt nem sokkal megelőzően vásárolt birtok gazdasági hanyatlása után az apa igen nehéz anyagi körülmények közé került, ennek ellenére az utolsó rubeljeit is elküldte, hogy a Péterváron tanuló Fjodor rendezhesse adósságait, könyveket vásárolhasson, és a fejadagon felüli teát ihasson a táborban.

Az apa halálával kapcsolatban a régebbi életrajzokban általános az az álláspont, miszerint saját parasztjai ölték meg őt zsarnoki természete miatt. Szaranszkina az újabb kutatásokra,

korabeli orvosi és bírósági jegyzőkönyvekre támaszkodva izgalmas oknyomozást folytat, ami új megvilágításba helyezi az apa halálának körülményeit. Létjogosultságot ad egy másik (sokkal valószínűbb) verziónak, miszerint Mihail Andrejevicsét szélütés érte az országúton, ahol a parasztok találták meg. A korabeli orvosi vélemények a természetes halált támasztják alá, így feltételezhető, hogy az apa erőszakos halálának verzióját szomszédja híresztelte el, akivel folyamatosan perben állt. Az ügy bíróságra is került, ám a nyomozás sem talált semmilyen bizonyítékot a gyilkosságra.

Fontos kérdés azonban, hogy ki és mikor értesítette Fjodort és bátyját a történekről, és pontosan mit is közölt velük, illetve, hogy a fiúknak volt-e tudomása a bírósági vizsgálatról. Szaraszkina könyvéből kiderül, hogy nincs arra bizonyíték, hogy az idősebb Dosztojevszkij-fivérek apjuk halálának erőszakos verziójáról értesültek volna először, vagy hogy azt vélték volna igaznak, sőt, a halálesettel kapcsolatos reakciójukról is csak keveset tudunk.

Mint látható, a megfelelő adatok hiánya a múlt évszázad életrajzíróit, kutatóit nemritkán tévútra vitte, ugyanakkor nem csupán ez volt az oka annak, hogy a korai életrajzok bizonyos mozzanatait nem a valós képet tükrözték az íróról. Dosztojevszkij életrajzának legfontosabbak közül való forrásai felesége, Anna Dosztojevszkaja naplója és visszaemlékezései. Az előbbi teljes szövegét csak 1973-ban adták ki, az utóbbit az 1920-as években publikálták először Oroszországban, de a legteljesebb verziója ennek is csak 2015-ben jelent meg. Ljudmila Szaraszkina könyvében felhívja a figyelmet arra, hogy Dosztojevszkaja visszaemlékezései fenntartással kezelendők. Anna a férjével, mindennapi életükkel, konfliktusaikkal kapcsolatos élményeit, benyomásait jegyzetfüzetekbe írta, s mivel gyorsírónő volt, egy speciális jelrendszert használt gondolatai lejegyzéséhez. Ezt a sajátos naplót első külföldi utazásuk során, 1867-ben kezdte írni. Füzetek egy részének rejtjelezését csak több évtizeddel Dosztojevszkij halála után oldotta fel, mikor visszaemlékezéseit írta (1911–1916). Az idősödő özvegy ekkor egyrészt cenzúrázta, s némileg átalakította saját szövegét, másrészt újabb részekkel egészítette ki, amelyek harminc-negyven év távlatából korántsem voltak annyira hitelesek és őszinték, mint ifjúkori naplóbejegyzései. Dosztojevszkaja ugyanis olyan memoárt kívánt az utókorra hagyni férjéről, amely összhangban van azzal a képpel, ami a század végére kialakult róla. Ilyen módon tehát sokáig csak az „öncenzúrázott” visszaemlékezései voltak olvashatók, amelyek idealizált voltára a sajátos titkosírással írt füzetek megfejtése derített fényt.

Dosztojevszkaja azt kérte, hogy halála után semmisítsék meg rejtjeles füzetek, ám erre soha nem került sor. E füzetek jelrendszerét csak jóval később, az 1970-es években sikerült dekódolni, így mintegy száz év elteltével az író feleségének fiatalkori élményeit, benyomásait őrző naplója is napvilágot látott, és Szaraszkina könyvének is nélkülözhetetlen forrásdokumentumává vált.

Az új Dosztojevszkij-életrajz az itt kiemelt problémákon kívül számos, az író életével, életművével kapcsolatos érdekes kérdéssel foglalkozik, amelyek a legújabb kutatások alapján új megvilágításba kerültek, s egy ilyen, a széles olvasóközönségnek szánt, átfogó munkában eddig még nem kaphattak helyet. Ilyen például az Dosztojevszkij felmenőivel foglalkozó fejezet, ami már csak azért is érdekes, mert – mint közismert – maga az író is keveset tudott őseiről (egyébként ez tükröződik hősei életében is). Mindemellett a könyv újabb adalékokkal szolgál az író játékszenvedélyével kapcsolatosan, betekintést enged az íróhoz írt rajongói le-

velekbe, de többek között megtudhatjuk belőle azt is, hogy milyen véletlenek miatt hiúsult meg többször is a két íróróia, Dosztojevszkij és Tolsztoj személyes találkozója.

Szarazskina könyve tehát nemcsak a kutatók érdeklődésére tarthat számot, hanem egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a Dosztojevszkij műveit kedvelő olvasó az író talán legnagyobb művét vegye kézbe: sajátos, eddigi legtéljesebb életregényét, melynek főszereplője a világirodalom egyik legkiemelkedőbb alkotója.

LEONOR ANTUNES (... THEN WE RAISED THE TERRAIN SO THAT I COULD SEE OUT
HAGYOMÁNYOK PAVILON